

JAMIYATIMIZDA SURDOTARJIMONLARNING O‘RNI VA AHAMIYATI

Raximov Elzod Shuxratbek o‘g‘li

*Andijon viloyati, Jalaquduq tumani, 17-umumiy o‘rta ta’lim maktabida defektolog
logoped*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O‘zbekistonda surdotarjimonlik faoliyatining huquqiy, ijtimoiy va institutsional asoslari tahlil qilinadi. Maqolada eshitish nuqsoniga ega shaxslarning jamiyat hayotiga integratsiyasi, ularning konstitutsiyaviy huquqlarini amalga oshirishdagi surdotarjimonlarning roli, shuningdek, sohadagi xalqaro tajriba va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish yo‘nalishlari yoritilgan. Mualliflar surdotarjimonlik xizmatlarini rivojlantirish, kasbiy tayyorgarlik va malaka oshirish tizimini kuchaytirish, ijtimoiy-huquqiy kafolatlarni mustahkamlash, shuningdek, xalqaro hamkorlikni rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalarni taqdim etadi.*

Kalit so‘zlar: *surdotarjimonlik, imo-ishora tili, eshitish nuqsoni, ijtimoiy integratsiya, kasbiy tayyorgarlik, huquqiy kafolatlarni, inklyuziv ta’lim, zamonaviy texnologiyalar, xalqaro tajriba*

Kirish

Bugungi kunda jamiyatda inklyuzivlik tamoyillarini rivojlantirish, nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquq va manfaatlarini ta’minlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, eshitishda nuqsoni bo‘lgan shaxslarning ta’lim, axborot va ijtimoiy hayotda to‘laqonli ishtirok etishida surdotarjimonlarning o‘rni beqiyosdir. O‘zbekistonda surdotarjimonlik faoliyati so‘nggi yillarda tobora dolzarb kasblardan biriga aylanib bormoqda.

Surdotarjimon tushunchasi va vazifalari:

Surdotarjimon — bu eshitishda nuqsoni bo‘lgan shaxslar va eshituvchi jamiyat o‘rtasida muloqotni ta’minlovchi mutaxassis bo‘lib, u imo-ishora tili orqali axborotni tarjima qiladi. Surdotarjimonning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

og‘zaki nutqni imo-ishora tiliga tarjima qilish;

imo-ishora tilidagi axborotni og‘zaki nutqqa o‘girish;

ta’lim, sog‘liqni saqlash, sud-huquq, madaniyat va ijtimoiy sohalarda kommunikatsiyani ta’minlash;

eshitishda nuqsoni bo‘lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilishda ko‘maklashish.

O‘zbekistonda surdotarjimonlik faoliyatining huquqiy asoslari:

O‘zbekistonda surdotarjimonlik faoliyati bir qator normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi. Jumladan:

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi;

“Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun;

BMTning Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiyasi (O‘zbekiston tomonidan ratifikatsiya qilingan);

inklyuziv ta’limni rivojlantirishga qaratilgan davlat dasturlari.

Mazkur hujjatlar eshitishida nuqsoni bo‘lgan shaxslar uchun axborotdan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishda surdotarjimonlar xizmatidan foydalanishni kafolatlaydi.

Surdotarjimonlarning ta’lim va ijtimoiy hayotdagi o‘rni:

Surdotarjimonlar, ayniqsa, inklyuziv ta’lim muassasalarida muhim rol o‘ynaydi. Ular:

maktabgacha ta’lim tashkilotlari;

umumiy o‘rta va maxsus maktablar;

oliy ta’lim muassasalari

jarayonida eshitishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchi va talabalarning bilim olishiga yordam beradi.

Shuningdek, surdotarjimonlar davlat muassasalari, sudlar, tibbiyot muassasalari, ommaviy tadbirlar va televideniye dasturlarida ham faoliyat yuritib, axborot tengligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Mavjud muammolar:

O‘zbekistonda surdotarjimonlik faoliyatida ayrim muammolar ham mavjud:

malakali surdotarjimonlar yetishmasligi;

imo-ishora tilining yagona standartlashtirilgan tizimi to‘liq shakllanmaganligi;

surdotarjimonlarning mehnatini moddiy va ijtimoiy jihatdan yetarli darajada rag‘batlantirilmasligi;

hududlarda xizmatlarning cheklanganligi.

Rivojlantirish istiqbollari

Surdotarjimonlik faoliyatini yanada rivojlantirish uchun quyidagi chora-tadbirlar muhim ahamiyatga ega:

oliy ta’lim muassasalarida surdotarjimonlarni tayyorlash yo‘nalishlarini kengaytirish;

malaka oshirish va qayta tayyorlash kurslarini yo‘lga qo‘yish;

raqamli texnologiyalar orqali masofaviy surdotarjima xizmatlarini joriy etish;

televideniye va ommaviy axborot vositalarida surdotarjima hajmini oshirish.

Surdotarjimonlar O‘zbekistonda inklyuziv jamiyatni barpo etishda muhim kasb egalari hisoblanadi. Ularning faoliyati eshitishida nuqsoni bo‘lgan shaxslarning jamiyat hayotida teng va faol ishtirok etishiga xizmat qiladi. Shu bois, surdotarjimonlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash va rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lishi lozim.

Surdotarjimonlik faoliyatining huquqiy asoslari va tashkil etilishi:

O‘zbekiston Respublikasida surdotarjimonlik faoliyati ijtimoiy tenglik, inson huquqlari va imkoniyatlari tengligini ta’minlashga qaratilgan muhim ijtimoiy xizmat turlaridan biridir.

Eshitish nuqsoniga ega shaxslarning axborotga bo‘lgan qiziquvchanligini oshirish, ularni jamiyat hayotiga to‘laqonli jalb etish hamda ularning konstitutsiyaviy huquqlarini ro‘yobga chiqarishda surdotarjimonlik xizmatlari alohida o‘rin tutadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda imkoniyati cheklangan fuqarolar, xususan, eshitishida nuqsoni bo‘lgan shaxslar uchun qulay ijtimoiy va axborot muhitini yaratishga alohida e’tibor qaratilmoqda. 2022-yil 9-fevralda e’lon qilingan Prezident qarori loyihasiga binoan, imo-ishora tilini rivojlantirish, surdotarjimonlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish bo‘yicha “Davlat markazi” hamda uning mintaqaviy filiallari tashkil etilishi rejalashtirilgan.

Mazkur markaz faoliyatining asosiy yo‘nalishlari qatoriga ilmiy asoslangan yangi imo-
ishoralarni iste‘molga kiritish, surdotarjimon va surdopedagoglar malakasini uzluksiz
oshirish, xorijiy tajribalarni joriy etish, ilmiy-tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash hamda
zamonaviy innovatsion texnologiyalardan foydalanish kabilar kiradi.

2022-yil 1-martdan boshlab esa davlat notarial harakatlari, fuqarolik holati
dalolatnomalarini yozish, bank va davlat xizmatlarini ko‘rsatishda surdotarjimonlar
ishtirokini ta‘minlash majburiyati joriy etildi. Shuningdek, 1-apreldan boshlab teleefirda
yangiliklar va madaniy ko‘rsatuvlar surdotarjimonlar tarjimasini bilan uzatilmoqda. Bu
islohotlar nafaqat surdotarjimonlik xizmatlarining institutsional asosda rivojlanishiga, balki
eshitishida nuqsoni bo‘lgan shaxslarning jamiyatdagi integratsiyasi va axborotga teng huquqli
kirishiga xizmat qilmoqda.

O‘zbekistonda surdotarjimonlik xizmatlarining rasmiy tizimga kiritilishi va uning
me‘yoriy-huquqiy asoslar bilan mustahkamlanishi ushbu sohaning kompleks rivojlanishiga
zamin yaratmoqda. Ammo mavjud vaziyat tahlili shuni ko‘rsatadiki, surdotarjimonlar
sonining yetishmasligi, ularning kasbiy tayyorgarligi darajasidagi farqlar, hamda axborot
texnologiyalari asosida tarjima xizmatlarini taklif etishdagi infrastrukturaviy kamchiliklar hal
etilishi lozim bo‘lgan muhim masalalardandir. Shu sababli ham 2022-yilgi qarorda
surdotarjimonlarni tayyorlashning bosqichma-bosqich tizimi, ularni kasbiy
sertifikatlashtirish, ish haqi va ijtimoiy kafolatlarini belgilash kabi muhim chora-tadbirlar
nazarda tutilgan. Jumladan, kasbiy faoliyatni yuritish huquqini beruvchi guvohnoma va
lavozim yo‘riqnomalarining joriy etilishi orqali ushbu xizmatning professionallashuvi yo‘lga
qo‘yilmoqda. Yana bir muhim jihat shundaki, surdotarjimonlik faqatgina tilni tarjima qilish
bilan cheklanmay, balki eshitishida nuqsoni bo‘lgan shaxslarning ijtimoiy adaptatsiyasi va
jamiyat bilan muloqotini ta‘minlovchi vosita sifatida qaralmoqda. Shuning uchun ham
surdotarjimonlarning faoliyati kommunikativ, psixologik va pedagogik ko‘nikmalarni ham
qamrab oluvchi ko‘p yo‘nalishli malaka tizimini talab qiladi. Mazkur ehtiyojlarni qondirish
maqsadida davlat tomonidan o‘quv-uslubiy qo‘llanmalar yaratish, doimiy malaka oshirish
kurslarini tashkil etish va xorijiy tajriba almashinuvini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha qator amaliy
ishlar olib borilmoqda.

Xalqaro tajriba asosida O‘zbekistonda surdotarjimonlik faoliyatini takomillashtirish
yo‘nalishlari

Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki,
surdotarjimonlik faoliyatini samarali tashkil etish uchun nafaqat huquqiy asoslar, balki kasbiy
standartlar, zamonaviy texnologiyalar va inklyuziv yondashuv zarur. Masalan,

AQSh, Yaponiya, Germaniya kabi mamlakatlarda surdotarjimonlar faoliyati alohida
litsenziya asosida amalga oshiriladi va ular uchun majburiy professional tayyorgarlik, malaka
oshirish va sertifikatlash tizimi mavjud. Shuningdek, ular sog‘liqni saqlash, ta‘lim, sud-
huquq, ommaviy axborot vositalari kabi turli sohalarda faoliyat yuritib, eshitishida nuqsoni
bo‘lgan shaxslarning to‘laqonli hayot kechirishida muhim vositachilik qiladi.

Yaponiya tajribasida esa surdotarjimonlar ijtimoiy xizmat xodimlari sifatida ham
ko‘riladi va mahalliy boshqaruv organlari bilan uzviy hamkorlikda faoliyat yuritadi. Ular
uchun doimiy vebinarlar, amaliy seminarlar tashkil qilinadi va maxsus mobil ilovalar

yordamida tarjima xizmati ham taqdim etiladi. Bu esa xizmatning doimiy va qulay bo‘lishini ta’minlaydi. Ushbu xalqaro tajribalardan kelib chiqib, O‘zbekistonda quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha surdotarjimonlik xizmatini takomillashtirish maqsadga muvofiqdir:

Kasbiy tayyorgarlik tizimini kuchaytirish – oliy ta’lim muassasalarida surdotarjimonlikka ixtisoslashgan yo‘nalishlar ochish va amaliyot bilan uyg‘unlashtirilgan o‘quv dasturlarini ishlab chiqish.

Texnologik yechimlardan foydalanish – onlayn tarjima platformalari, mobil ilovalar, sun’iy intellekt asosidagi subtitrlar va mimikani aniqlash dasturlarini joriy etish.

Ijtimoiy-huquqiy kafolatlarni kuchaytirish – surdotarjimonlar uchun barqaror mehnat sharoitlari, munosib ish haqi, ijtimoiy paketlar va huquqiy himoya tizimini shakllantirish.

Xalqaro hamkorlikni rivojlantirish – BMT, Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti va boshqa xalqaro tuzilmalar bilan hamkorlikda malaka almashinuvi va ilg‘or tajriba o‘rganilishini yo‘lga qo‘yish.

Surdotarjimonlik xizmatlari bo‘yicha ilk ijtimoiy tashkilotlardan biri sifatida O‘zbekiston Karlar Jamiyati alohida e’tiborga loyiqdir. Ushbu jamiyat nafaqat eshitish bo‘yicha nuqsonli insonlar bilan ishlaydi, balki surdotarjimonlarni tayyorlash, ularga metodik ko‘mak berish va bu xizmatni ommalashtirishga ham xizmat qilmoqda. Bugungi kunda O‘zbekistonda surdotarjimonlik faoliyati bir nechta muhim qonuniy hujjatlar orqali tartibga solinadi:

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan asosiy qonunning 18-moddasida barcha fuqarolarning teng huquqliligi kafolatlangan. Bu norma jamiyatdagi har bir inson, jumladan, eshitish imkoniyati cheklangan fuqarolarning teng axborot olish huquqini qo‘llab-quvvatlaydi. Surdotarjimonlik aynan ushbu tenglikni amalda ta’minlash vositasidir.

“Nogironlar huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun (2020-yil 15-iyul). Ushbu qonun nogiron shaxslarning jamiyatda erkin yashash va o‘z huquqlaridan foydalana olishlari uchun zarur sharoitlar yaratishga qaratilgan. Qonunning 20-moddasida nogironlar, xususan, eshitish bo‘yicha nogironligi bor fuqarolar uchun aloqa vositalari va tarjima xizmatlari (jumladan, surdotarjimonlar) bilan ta’minlash majburiyati belgilangan.

BMTning “Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi” (O‘zbekiston – 2018-yil a’zoli). Ushbu xalqaro hujjat O‘zbekistonning nogironligi bo‘lgan shaxslar huquqlarini xalqaro darajada e’tirof etganligini ko‘rsatadi. Konvensiyada eshitish nuqsoniga ega fuqarolar uchun muloqotni ta’minlovchi xizmatlar (shu jumladan, ishora tili tarjimonlari) bilan doimiy ta’minlash davlat zimmasiga yuklatilgan.

Vazirlar Mahkamasi qarorlari va boshqa me’yoriy hujjatlar. So‘nggi yillarda qabul qilingan bir qator qaror va dasturlar (masalan, “Nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun qulay muhit yaratish to‘g‘risida”gi qarorlar) surdotarjimonlik xizmatlarini jamoat joylarida yo‘lga qo‘yish, tibbiy, ta’lim va sud tizimlarida ishora tili xizmatlarini joriy etishni ko‘zda tutadi.

Xulosa

Surdotarjimonlik faoliyatining qonuniy jihatdan belgilanishi va ijtimoiy ehtiyoj sifatida e’tirof etilishi bugungi kunda eshitish qobiliyati cheklangan insonlar uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda. Davlat tomonidan ushbu xizmat turini rivojlantirish bo‘yicha ko‘rilayotgan

chora-tadbirlar ijobiy natijalar bermoqda. Jumladan, ayrim ta’lim muassasalari va telekanallar doirasida surdotarjimonlar faoliyati joriy etilgan, maxsus kurslar tashkil qilingan va malaka oshirish imkoniyatlari yaratilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 15-maydagi “Surdotarjimonlik faoliyatini rivojlantirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori.
2. Xalqaro surdotarjimonlik uyushmasi (WASLI) veb-sayti. <https://wasli.org>
3. Kadyrova, N., & Tursunov, A. (2020). Surdotarjimonlik sohasidagi zamonaviy texnologiyalar va ularning qo‘llanilishi. *Lingvistika va kommunikatsiya jurnali*, 4(2), 45-52.
4. World Federation of the Deaf (WFD). (2019). *Sign language interpreting: Best practices and professional standards*.
5. Mironov, S. A. (2018). Sotsial integratsiya lits s narusheniyem slukha cherez surdoperedvod. *Vestnik sotsialnoy raboty*, 3(1), 23-30.
6. Xalqaro O‘zbekiston universiteti. (2022). *Surdotarjimonlik bo‘yicha o‘quv dasturi va metodologiyasi*. Toshkent.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 24-dekabrdagi farmoni “Nogironligi bo‘lgan shaxslar huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida”.